

16. Тилле, А. А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве / А. А. Тилле. – М. : Юрид. лит., 1965. – 203 с.
17. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2002. – 784 с.
18. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 9 июля 1999 г., № 275-З : принят Палатой представителей 2 июня 1999 г. : одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.07.2017 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
19. Феоктистов, М. В. Обратная сила уголовно-правовых норм : законодательные загадки / М. В. Феоктистов // Уголовное право. – 2012. – № 5. – С. 124–133.
20. Хропанюк, В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие для высш. учеб. заведен. / В. Н. Хропанюк : под ред. В. Г. Стрекозова. – 2-е изд., доп., испр. – М. : Интерстиль, 2000. – 384 с.
21. Энциклопедия уголовного права : в 35 т. / редкол. : В. Б. Малинин (отв. ред.) [и др.]. – СПб. : Издание профессора Малинина, 2005–2015. – Т. 2 : Уголовный закон. – 2005. – 848 с.

К. Л. Хазанова

кандыдат філалагічных навук,

дацэнт кафедры беларускай мовы

Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны

РЭЛІГІЙНАЯ ЛЕКСІКА Ў БЕЛАРУСКІХ НАРОДНА-ПАЭТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ

Мова беларускай народнай паэтычнай творчасці ў цэлым і абрадавай паэзіі ў прыватнасці адрозніваецца выразнасцю вершаванага слова і вобразнасцю адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці. Беларускія фальклорныя песенныя тэксты характарызуецца адметным слоўнікам з багатым і разнастайным лексіка-тэматычным напам'янтаваннем, што намі адзначалася пры лінгвістычным аглядзе каляндарна-абрадавых песень Гомельшчыны [7].

Адной з колькасных лексіка-семантычных груп беларускага паэтычнага фальклору з'яўляецца рэлігійная лексіка. Указаная тэматычная група мае ў народных паэтычных тэкстах адметнасці адлюстравання. Назвы паняццяў і рэалій, звязаных з веравызнаннем і рэлігійнымі хрысціянскімі абрадамі, у народнай творчасці падаюцца праз народнае ўспрыманне. Канфесіяналізмы перш за ўсё ўласцівы для абрадавых народных тэкстаў.

У народнай культуры захаваліся паслядоўныя і грунтоўныя, са шматлікімі складнікамі, абрадавыя цырымоніі, а ў фальклоры ўтрымліваецца вялікая колькасць адпаведных абрадавых твораў. Паводле жанравых адметнасцей колькасную перавагу ў беларускай абрадавай паэзіі маюць песні. Тэматычная арыентаванасць і функцыянальнае прызначэнне абрадавых народных песень абумоўлівае падзел на каляндарныя і сямейныя. Сямейныя абрадавыя творы выконваліся падчас значных для сямейнага і асабістага жыцця чалавека падзей, у сувязі з чым выдзяляюцца, напрыклад, хрэсьбіныя песні, песні-калыханкі, вясельныя песні, пахавальныя галашэнні. Каляндарныя песні арыентаваліся на падзеі гаспадарчага жыцця чалавека. Прымеркаваныя да сезонных гаспадарчых работ, песні абрадавага календара шчыльна звязаны з кліматычнымі ўмовамі рэгіёна. У беларускай каляндарна-абрадавай скарбніцы захаваліся зімовыя, калядныя, вяснянкі, веснавыя карагодныя, велікодныя, палотныя і касарскія, летнія, юр'еўскія, траечныя, русальныя, пятроўскія, талочныя (талчанскія), купальскія, жніўныя, восеньскія песні.

Часавая прымеркаванасць многіх народных каляндарна-абрадавых песень суправаджаецца дастаткова выяўленай арыентаванасцю на рэлігійныя традыцыі ўсходніх славян. У песнях, прызначаных да рэлігійных свят, часта ўжываюцца рэлігійныя хрысціянскія намінацыі. Заканамерна з'яўленне падобных моўных адзінак у калядных віншаваннях:

На вашым дварэ стаяла, Раю раіўся,

***Хрыстос** нарадзіўся На вашым дварэ!*

А пад тым дрэвам цісова крваць.

*На той крваці **Божая маці**. **Божая маці** сына радзіла*[2, с. 23];

*Сам **Бог** ходзіць, Скірды лічыць* [2, с. 24].

У беларускіх калядках адзначаюцца як назвы асоб, так і назвы свята, звязаныя з рэлігійнымі традыцыямі адзначэння Каляд:

Раду радзілі, чым імя наклаць.

*Да й наклалі ймя **Ісусам Хрыстом** [2, с. 23];*

*Раскажам табе дзіва дзіўная, **Святы вечар**, дзіва дзіўная [2, с. 27];*

*А ў ляску, ляску на жоўтым пяску, **Святы вечар!** [2, с. 28].*

Заўважаюцца назвы рэлігійных паняццяў у каляндарных песнях, прызначаных да іншых свят: *Пылок мяце, **Божай маці** танок вя... У!* [2, с. 45].

Аднак у большасці выпадкаў у беларускіх каляндарна-абрадавых песнях, прысвечаных розным каляндарным і рэлігійным хрысціянскім святам, адзначаецца найменне саміх свят, да якіх прымеркаваны твор:

*К **Ушэсцейку** ж, Паеду ў поле і з сахо... У!* [2, с. 44-45];

Пакукуй, зязюлька, пакукуй, Ды нямнога табе кукаваць:

*Ад **Вялікадня** да **Пятра**. А Пятрова ночка маленька [4, с. 193].*

Для беларускіх абрадавых песень уласціва ўвага і да былых язычніцкіх свят, якія арганічна спалучыліся з хрысціянскімі традыцыямі:

*А ў нас сёння **Масленіца** ж, **Масленіца** [2, с. 37];*

*На **Івана**, да на **Івана Купала**, Дзе **Купала** начавала? [4, с. 116].*

Яскравым прыкладам адлюстравання ў фальклору аб'яднання старажытных язычніцкіх і больш новых хрысціянскіх традыцый з'яўляецца лексіка, выкарыстаная ў купальскіх песнях. Да язычніцкага свята Купалля праваслаўная царква прымеркавала Нараджэнне Іаана Хрысціцеля (Прадцечы): *Учора была **Купала**, а сёння **Іван** [1, с. 75].*

Адлюстраванне рэлігійных лексем праз народнае ўспрыманне ў беларускіх народна-паэтычных творах прывяло да моўнага вар'іравання асобных канфесіяналізмаў. Часта вар'іруюць назвы свят народнага і рэлігійнага календара. У некаторых выпадках структурныя варыянты назваў закліканы разнастаіць песенны тэкст:

*Ой, на **Вялікодня**, ой, на **Вялікі дзень**,*

*Ой-лі, ой-люлі, на **Вялікі дзень** [4, с. 79].*

Сярод назваў каляндарных свят адзначаюцца словаўтваральныя разыходжанні:

*Сягоння **Масленіца**, Вылецела ластавіца [4, с. 55];*

*А мы **Масленку** дажыдалі І ў ваконца паглядалі [4, с. 55];*

*На **Святога Іваначку** Хадзілі дзеўкі ў купалачку [4, с. 139];*

*На **Святога Івана** дзеўкі зёлкі збіралі [4, с. 139].*

Варыянтнасць вызначэнняў свят звязана з мясцовымі моўнымі асаблівасцямі. Так, уласцівая абрадавай лексіцы гаворак Гомельшчыны варыянтнасць абрадавых найменняў увогуле і наймення Свята Нараджэння Хрыстова, у прыватнасці [6, с. 211], адзначаецца і ў фальклоры рэгіёна:

*Да **Йсусам Хрыстом**, **Святым Ражаством** [2, с. 23];*

*А ў нашым **Раздве** сады зацвілі [2, с. 27].*

У заходняй частцы Мінскай вобласці ў купальскіх тэкстах фіксуецца, акрамя імя *Іван*, яго варыянт *Ян* пад ўплывам заходнеславянскіх моў:

*Ой, рана, рана, Ой, рана на **Івана***

Выйшлі дзеўкі на луг Ой, ды сталі ў круг [4, с. 140];

*На Купалле, на **Яна** Дзевачкі зелле збіралі [4, с. 139].*

Беларускія народна-паэтычныя тэксты выяўляюць надзвычайную сімвалічнасць і алегарычнасць. Гэтыя ўласцівасці мастацкага фальклорнага дыскурсу заснаваныя на ўжыванні адпаведных моўных сродкаў вобразнага выяўлення, якія маюць шмат агульнага. Алегорыя, або іншасказанне – гэта «выражэнне адцягненага паняцця пры дапамозе канкрэтнага вобраза» [5, с. 35]. Сімвал – гэта «рэчыўны ці ўмоўны (графічны, гукавы) знак, які абазначае або нагадвае пэўнае паняцце, вобраз, які выяўляе пэўную ідэю» [5, с. 591]. І сімвал, і алегорыя грунтуюцца на параўнанні і ўтрымліваюць вобраз, што мае схаваны сэнс. У фальклоры сімвал выражае пэўную рэалію ў іншасказальнай форме, блізкай пачуццям чалавека. Сімвал у фальклорным тэксце звычайна больш заснаваны на пачуццях, інтуіцыі, падсвядомасці, чым на розуме.

Для беларускага фальклору характэрны выпадкі своеасаблівай персаніфікацыі найменняў некаторых назваў свят. Напрыклад, у калядках адзначаюцца частыя звароты да Каляды: *Шчодры вечар, **Каляда, Каляда!** Добры вечар, **Каляда, Каляда!*** [2, с. 23].

Вытокі многіх алегорый беларускіх абрадавых тэкстаў утрымліваюцца ў хрысціянстве. Праз найменне імя святога ў народна-песенных тэкстах іншасказальна называецца пара каляндарнага года, калі ўшаноўваецца святы, а таксама ўказваюцца прыродныя змены, што адбываюцца ў гэты час:

*Першы празнік – **Святы Юра**,*

***Святы Юра** ўперад пайшоў,*

Асядлаў каня варанога

І паехаў аж да Бога.

Узяў ключы залатыя,

Адамкнуў зямля, пусціў расу...

*Другі празнік – **Святы Мікалай**,*

***Святы Мікалай** яр засяваў:*

Авёс-барадач, ячмень-шасцярэнь,

Грэчку-чарнушку, святую іллюшку.

*Трэці празнік – **Святы Андрэй**,*

***Святы Андрэй** за ўсіх мудрэй:*

Саху ладзіць, каня гладзіць.

*Чацвёрты празнік – **Святая Ілля**,*

***Святая Ілля**, крутая жняя.*

Пайшла ў поле жаці, зажынаці

[4, с. 97].

Пашыранае выкарыстанне набывае свята Юр'я. Менавіта пад імем *Юр'я (Юры)* сустракаецца ў беларускіх народных песнях Дзень Святога Георгія, што адзначаецца 6 мая:

*Божжа наш, **Святое Юр'я**, Ідзі да Бога, вазьмі ключы,*

Вазьмі ключы, адамкні зямлю, Адамкні зямлю, выпусці расу,

*На **Юр'я** расу бычка папасу [4, с. 126–127].*

У гэты дзень дзяўчаты «*юрыліся*»: выбіралі сяброўку на год, мяняліся хусткамі, смажылі яешню [1, с. 58]. Адметна, што ў народных уяўленнях Юр'я малюецца з дапамогай трапных эмацыянальна афарбаваных, нават грубаватых, слоў і зваротаў: *На годзе ёсць два **Юр'і** ды абодва дурні: увосень – халодны, а ўвясну – галодны; Калі прыйдзе **Юры**, не ўгледзіш у жыццё куры* [1, с. 58].

У летніх песнях Юр'я супастаўляецца з Пятром:

*На **Юр'я** рана пачынаць,*

Ой, люлі пачынаць.

*На **Пятро** позна пакідаць,*

Ой, люлі пакідаць [4, с. 150].

Дзень Святых Пятра і Паўла – у народнай традыцыі *Пятроўкі* – лічыцца самым цёплым днём лета і адзначаецца 12 ліпеня. Імя Святога Пятра называецца ў песенных тэкстах для абазначэння гэтага свята:

Да Пятра зязюльцы кукаваці, Да восені дзеваньцы пагуляці.

Пятро пройдзе - зязюлька ў вырай пойдзе,

Восень прыйдзе - дзеванька замуж выйдзе... [1, с. 77];

А на Пятро сонца пякло, Люлі, рана, люлі, рана, сонца пякло [4, с. 169].

У купальскіх песнях заканамерна сустракаецца імя Іван – у гонар ужо названага свята Івана Купалы – Купалля: *А ў Івана ў вароціках, Ой, рана, на Івана* [4, с. 168].

Часам Іван узгадваецца разам з Пятром, што абумоўлена часавай блізкасцю адпаведных свят – 6 (7) і 12 ліпеня: *А на Пятро сонца пякло,.. І на Івана сонца іграла* [4, с. 169].

У народных песнях адбіваецца і ўяўленне пра асобу Святога Іллі:

Ілля па полю хадзіў, Пашаньку радзіў.

Што ступлю стаю, Стаяць снапкі капою [1, с. 80].

Падобнае функцыянаванне рэлігійная анамастыка мае і ў беларускіх парэміях. Як паказвае прыведзены фальклорны матэрыял, акрамя песень, найменне Святых пашырана ў народных выслоўях, прысвечаных кліматычным умовам і клопатам пра ўраджай.

З просьбамі пра добрую будучыню беларусы звярталіся да Святога Андрэя, дзень якога 13 снежня: *Андрос, Андрос, мучкі кудось, бо мне трэба дзяцей адзяваць* [1, с. 109]. На Гомельшчыне ў гэты дзень дзяўчаты гадаюць і звяртаюцца да Андрэя: «С’яты Ондрэй, коноплі посеі. – Сыпнуць у окно да слухаюць, шчо там у хаці скажуць. Як скажуць “сядзь”, то замуж не вуйдзе, будзе дома сядзець» (Тураўскі слоўнік, 1982) [1, с. 109].

Улюбёным вобразам беларускіх народных прыказак і прымавак можна лічыць Святога Мікалая. Як паказваюць этналінгвістычныя даследаванні агіяграфічных элементаў ва ўсходнеславянскім фальклоры і міфалогіі [8], Святы Мікалай з’яўляецца самым вядомым Святым не толькі ва ўяўленнях усходніх славян, але і ў сусветнай народнай традыцыі.

Уяўленне пра Святога Мікалая як пра жывую асобу адлюстроўваецца і ў беларускіх народных прыказках, для якіх уласціва

ўвасабленне: *Зімовы Мікола каня заганяе* [1, с. 111]. У многіх парэміях Мікола дзейнічае не адзін, а з іншымі Святымі: *Варвара мосціць, а Мікола марозам гвоздзіць* [1, с. 111]; *Юры сказаў: «Жыта ўраджу» – Мікола адказаў: «Паждзжы, пагляджу»* [1, с. 58]. На адметнасці дзеянняў Святых у парэміях, безумоўна, уплывае каляндар і прыродна-кліматычныя ўмовы пары года, калі шануецца Святы.

Вядомы этнограф XIX ст. П. В. Шэйн у сваіх этнаграфічных запісах прыводзіць найменне *Мікольшчына* ‘свята ў гонар Святога Міколы’, ‘народная песня, якая выконваецца ў гонар Святога Міколы’: *Мужыки подвыпили и стали Микольщину піяць, Св. Миколу выхваляць*:

*А хто, хто Святога Миколу любіць,
А хто, хто Святому Миколѣ служиць,
Тому Святой угодникъ помогае,
Отъ зла напасъци зберегае.
А хто, хто Святога Миколу молиць,
А хто, хто Святога Миколу просиць,
У того ніўка дожджыкомъ полита,
У того жыто градомъ не побита* [3, с. 370].

Хаця «параўнальна-супастаўляльнае вывучэнне сучасных этнаграфічных дадзеных і запісаў этнографаў XIX–XX стст. выяўляе тэндэнцыю да паступовага скарачэння адлюстравання ў народных паданнях фактаў з жыцця і дзейнасці Святых» [8, с. 118], пра свята ў гонар Святога адзначаюць і сучасныя этнографы: «*Мікольшчына* – свята свечкі. Гаспадар, які меў мікольскую свечку, частаваў «братчыкаў». Затым запаленую свечку ставілі ў лубок з жытам і пераносілі ў суседнюю хату, дзе ў наступным годзе меліся адзначаць *Мікольшчыну*. Па дарозе спявалі:

*Прашу цябе, Мікола, да сябе,
Штобы ты ў мяне гадуваў,
На коніку прыезджаў,
Хлеба, солі засылаў,
Усякія паініцы
І ярыя пшаніцы»* [1, с. 111].

Праведзенае выяўленне рэлігійнай лексікі ў беларускім фальклорных тэкстах дазволіла вызначыць асаблівасці выкарыстання канфесіяналізмаў.

Рэлігійная лексіка ўжываецца часцей у каляндарна-абрадавых народных песнях і народных выслоўях, звязаных з адметнасцямі календара рэлігійных свят, а таксама кліматычных умоў, што абумоўлівае тэматычныя разрады канфесіяналізмаў, азначаных у фальклоры: назвы рэлігійных хрысціянскіх свят і найменні Святых. Рэлігійныя лексемы, трапляючы ў фальклорны тэкст, не захоўваюць свайго першапачатковага моўнага аблічча, пазначанага ўплывам царкоўнаславянскіх традыцый. У беларускіх народных паэтычных творах рэлігійная лексіка падпадае пад уплыў народных культурных традыцый і мясцовых гаворак, падаецца праз успрыманне простых людзей -стваральнікаў фальклорных тэкстаў і адпавядае простаму народнаму вымаўленню. Вынікам такіх уплыў становіцца варыянтнасць рэлігійных найменняў і стварэнне на аснове некаторых з іх алегорый, метафар і персаніфікацый.

Літаратура

1. Беларускі народны каляндар : аўтар-укладальнік Алесь Лозка. – Мінск : Полымя, 1993. – 117 с.
2. Беларускі фальклор у сучасных запісах : традыцыйныя жанры Гомельскай вобласці / уклад. В. А. Захарава і інш.; уклад. муз. часткі У. І. Раговіч. – Мінск : Універсітэцкае, 1989. – 384 с.
3. Матэрыялы для изученія быта и языка русскаго населения сѣверо-западнаго края, собранные и приведенные въ порядок П. В. Шейномъ : въ 3 т. Томъ II : Сказки, анекдоты, легенды, преданія, вопоминанія, пословицы, загадки привѣтствія, пожеланія, божба, проклятія, ругань, заговоры, духовные стихи и проч. – Санкт-Петербургъ : Типографія Императорской академіи наукъ, 1893. – 751 с.
4. Песні народных свят і абрадаў : беларускі фальклор у сучасных запісах / уклад. і рэд. Н. С. Гілевіча. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1974. – 464 с.
5. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лёхина и проф. Ф. Н. Петрова. – Москва : Государств. изд-во иностранных и национальных словарей, 1949. – 803 с.
6. Станкевіч, А. А. Абрадавая лексіка ў гаворках Гомельшчыны : этналінгвістычны аналіз / А. А. Станкевіч, К. Л. Хазанава, А. М. Воінава / пад рэд. А. А. Станкевіч ; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2015. – 269 с.
7. Хазанава, К. Л. Лексіка-тэматычная разнастайнасць каляндарных песень Гомельска-Бранскага пагранічча / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2016. – № 1 (94). Гуманитарные науки. – С. 94–98.

8. Хазанава, К. Л. Агіяграфічныя элементы ў міфалагічных апавяданнях Гомельшчыны / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2018. – № 1 (106). Гуманитарные науки. - С. 115–119.

Г. К. Ціванова

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

БАНКАЎСКАЯ ЛЕКСІКА РАМАНСКАГА ПАХОДЖАННЯ

У святле вывучэння беларускамоўнай прафесійнай лексікі належнае месца займае лексіка банкаўскай справы. Калі гаварыць пра паходжанне гэтай прадметна-тэматычнай групы лексікі, то перш за ўсё неабходна сказаць пра паходжанне банкаўскай справы ўвогуле.

Вядома, што яшчэ ў VIII ст. да н. э. у старажытнай Вавілоніі ліхвяры давалі грошы пад працэнты. У Старажытнай Грэцыі прыватныя банкіры – *трапезіты* (грэч. *τράπεζα* ‘стол’) – бралі на захаванне грошы, каштоўныя рэчы і паперы (дакументы, дамовы) пад залог зямель, дамоў, рабоў і інш.; паступова пад кіраўніцтвам трапезітаў апынуліся розныя грамадскія зборы, з якіх ажыццяўляліся плацяжы тым, хто знаходзіўся на дзяржаўнай службе. Гэтая справа працягвалася і ў Старажытным Рыме. Там прадаўжальнікі справы трапезітаў сталі называцца *менсарыямі* (лац. *mensa* – ‘стол’ → ‘страва’ → ‘ахвярнік’ → ‘мяняльны стол, банк’) і *аргентарыямі* (лац. *argentum* – ‘серабро, грошы’), яны прымалі ўклады, давалі крэдыты, ажыццяўлялі грашовыя пераводы ў іншыя гарады.

У Сярэднія вякі Італія ўяўляла сабой мноства асобных княстваў, дзе ў абарачэнні былі манеты розных мясцовых сістэм. Таму вельмі важнай становіцца прафесія мянялы. Сваю працу яны вялі на рынкавых плошчах ля сталоў, пакрытых зялёным сукном. З цягам часу гэтых мянял пачалі называць *банкірамі* (італ. *banco* – ‘стол, прылавак’). Банкіры вялі запісы рахункаў сваіх кліентаў і маглі замяняць наяўныя плацяжы спісаннем грошай з аднаго рахунка на іншы, што было вельмі зручна, бо пазбаўляла ад неабходнасці падлічваць разнастайныя манеты і ад нязручнасцей перавозкі наяўных грошай. Паступова кола краін, дзе працавалі банкіры,